

METROPOLITANSKA REGIJA ZAGREBA 1981. GODINE¹⁾

VRESK MILAN

UDK 911.3:711(497.13)

Uvod

Preobrazba okolice grada najtjesnije je povezana s njegovom veličinom, funkcijom rada i, svakako, stupnjem društveno-ekonomskog razvoja zemlje. Pravilo da se s rastom grada vrši adekvatna preobrazba njegove okolice, ima relativnu vrijednost. Dosadašnja istraživanja u svijetu ukazala su, naime, na značajne razlike u tokovima urbanizacije i utjecaja gradova na okolice između pojedinih zemalja. Ove razlike dovode se u vezu sa stupnjem društveno-ekonomske razvijenosti.

Urbanizaciju zemalja u razvoju karakterizira, kako je poznato, naglašena polarizacija, odnosno koncentracija i centralizacija (Breese, 1969, Dwyer 1975). Pri tome se misli na koncentraciju stanovništva, radnih mjesta i funkcija u gradove i jačanje njihovog nodalnog značenja. Proces koncentracije i centralizacije i ruralnih egzodus u ovim su zemljama uzročno povezane pojave. U takvim uvjetima razvoja, gradovi, pogotovo veliki, doživljavaju eksplozivni rast. Broj stanovnika i gustoća u njima se naglo povećavaju, a prostorno širenje vrši se uglavnom nekontroliranom izgradnjom »divljih« naselja na rubovima. Međe gradova jasno su izražene, kao i razlike između grada i sela. Utjecaj grada na okolicu u takvim uvjetima nije došao do izražaja.

U razvijenim zemljama tokovi urbanizacije su drukčiji. U okviru nacionalnih teritorija razvijenih zemalja vrši se, sudeći po brojnim istraživanjima, stalna koncentracija, ali, u okviru velikih gradova, odvija se i proces dekoncentracije i decentralizacije. To, jednostavno rečeno, znači da se stanovništvo, radna mjesta i druge »gradske« funkcije ne koncentriraju u velike gradove, već u njihove okolice, odnosno gradske regije. Veliki gradovi, a pogotovo njihove jezgre, postepeno gube stanovništvo i radna mjesta koja se premještaju u rubne i prigradske zone. Ova pojava u svjetskoj, a pogotovo u američkoj literaturi, poznata je pod nazivom metropolitanizacija.²⁾

1) Ovaj rad je sažetak iz programa Urbanizacija (0119), projekta 41, SIZ-a III za znanost SRH 1981—1985.

2) Pojam metropolitanizacija nastao je u Americi i označava složeni proces prostorne i funkcionalne preobrazbe gradova i razvoja metropolitanskih regija. Metropolitanska regija definira se kao socioekonomska gradska regija i diferencira pomoću relevantnih socioekonomskih obilježja. Iako je naziv metropolitanizacija više primjeren za specifičan razvoj američkih gradova, on se sve više upotrebljava u svijetu. To je razlog da ga i mi upotrebljavamo u ovom radu.

Koncentracija u okviru nacionalnih teritorija, a dekoncentracija i decentralizacija u okviru velikih gradova razvijenih zemalja, odvijaju se u različitim oblicima i intenzitetima (Berry, 1976, Hall, Hay 1980). Ovakav razvoj nije zapažen samo u najrazvijenijim zemljama Evrope i Amerike, već je prisutan i u srednje razvijenim zemljama (Leszczycki, 1975).

Nama se, međutim, nameće pitanje kakve tendencije razvoja pokazuju naše velike gradske aglomeracije u okviru općih tokova urbanizacije naše zemlje. Jer, kako je već uočeno (Friganović, 1983, Vresk, 1983), koncentracija stanovništva i centralizacija funkcija, te ruralni egzodus kao popratna pojava daju pečat urbanizaciji SR Hrvatske. Razvoj industrijsko-urbanih regija i izvjestan prostorni preraspmještaj nacionalnog stanovništva karakteristična je pojava za etapu industrijalizacije svake, pa i naše zemlje.

S ciljem upoznavanja tendencija i osobina razvoja naših gradova, u ovom radu ćemo analizirati razvoj Zagreba i njegove regije. U tu svrhu utvrdit ćemo funkciju grada Zagreba, njegov utjecaj na okolicu, te formiranje i tendencije razvoja njegove metropolitanske regije. Analiza će se temeljiti na statističkim podacima popisa stanovništva 1971. i 1981. godine kao i drugoj statističkoj dokumentaciji.

Funkcija rada Zagreba i preobrazba njegove okolice

Preobrazba ruralne okolice svakoga grada uvjetovana je s više faktora koje možemo okupiti u tri grupe.

Prvu grupu čine privlačni ili atraktivni faktori. To su, prije svega, mogućnosti zapošljavanja u gradu, broj i struktura radnih mjesta u gradu, mogućnosti zarade itd. Drugu grupu čine ekspulzivni ili potisni faktori, kao što je gustoća naseljenosti okolice, socijalna struktura njegova stanovništva, struktura zemljišnih posjeda i općenito mogućnosti agrarnog iskorištavanja. Treću grupu čine prometni faktori o kojima ovisi dnevna pokretljivost radne snage iz okolice u grad i obratno. Jednostavno rečeno, preobrazba okolice najdirektnije je ovisna o tome koliko ljudi iz okolice radi u gradu, kolike su njihove zarade i koliko one utječu na ovisnost pojedinaca i obitelji o obradi zemlje.

Kroz prizmu navedenih faktora valja analizirati i preobrazbu okolice Zagreba.

Zagreb je najjači centra rada u Hrvatskoj. Godine 1981. u Zagrebu je u društvenom sektoru radilo 354 958 ljudi. Ako se ovom broju doda i privatni sektor zaposlenosti, onda je Zagreb te godine imao oko 400 000 zaposlenih ljudi. Međutim, za ocjenu značenja funkcije rada Zagreba za preobrazbu okolice važan je i podatak o broju dnevnih migranata iz okolice u grad.

Godine 1961. Zagreb je, prema tadašnjem popisu stanovništva, imao 232 179 zaposlenih. Od toga broja u grad je dnevno migriralo 45 374 ili 19,5% radnika (Friganović, 1968). Dvadeset godina kasnije, dakle 1981. godine, u Zagreb je, prema popisu stanovništva, dnevno migriralo 59 662, što je, prema našoj procjeni, oko 16% zaposlenih u gradu. Prema tome, u dvadesetogodišnjem razdoblju ukupna masa dnevnih migranata u Zagreb povećana je za 31%, ali se u relativnom odnosu nije mnogo izmijenila.

O značenju funkcije rada Zagreba na preobrazbu pojedinih dijelova okolice može se suditi na osnovi mase dnevnih migranata iz pojedinih općina. Područje dnevne migracije radne snage prelazi okvire središnje Hrvatske. U Zagreb, naime, dnevno migriraju radnici iz 45 općina. Međutim, što se tiče intenziteta migracije, tu je došao do izražaja faktor blizine i prometne dostupnosti. Od ukupnog broja dnevnih migranata 49 235 ili 82,5% migrira iz sedam susjednih općina i dijela općine Novi Zagreb.³⁾ Podaci o broju migranata na rad ukazuju na one dijelove okolice koje bi trebale imati najintenzivniju preobrazbu. Jer, iz sedam spomenutih općina u Zagreb putuje dnevno na rad 61% njihova ukupno zaposlenog stanovništva, odnosno 69,8% dnevnih migranata (tab. 1).

Tab. 1. Dnevne migracije radnika u Zagreb 1981. god. iz susjednih općina

Općina	Migranti u Zagreb		
	Broj	% od zaposlenih	% od migranata
Donja Stubica	2 398	25,7	35,5
Dugo Selo	2 224	39,8	59,8
Jastrebarsko	2 083	30,8	48,7
Novi Zagreb — dio	9 044	80,5	87,5
Samobor	6 175	39,2	53,8
Sesvete	9 883	66,1	81,6
Velika Gorica	11 134	59,8	78,9
Zaprešić	6 294	55,8	80,8
Ukupno	49 235	61,5	69,8

Izvor: Popis stanovništva 1981. godine

Po broju i udjelu dnevnih migranata u Zagreb posebno treba izdvojiti pet općina: Veliku Go-

3) Općinu Novi Zagreb pratit ćemo, gdje je to moguće, u dva dijela: dio općine za koji statistika podatke obrađuje po naseljima te dio koji je kompaktno izgrađen i uključen u grad.

ricu, Sesvete, Novi Zagreb (dio) te Zaprešić i Samobor. Radi se, dakle, o općinama koje zajedno s gradskim općinama čine Gradsku zajednicu općina Zagreb. Od vanjskih općina po broju migranata u Zagreb još se ističe općina Jastrebarsko, Dugo Selo i Donja Stubica.

Porast broja i udjela dnevnih migranata iz rubnih općina u Zagreb valja promatrati s dva aspekta: on je, s jedne strane, posljedica zapošljavanja agrarnog stanovništva u gradu, a, s druge, kao posljedica izvjesne decentralizacije funkcije stanovanja Zagreba. Poznato je, naime, da se dio društveno-usmjerene stambene izgradnje Zagreba vrši u središtima okolnih općina: Zaprešiću, Sesvetama, Velikoj Gorici itd. Pored toga, privatna stambena izgradnja također pridonosi takvoj decentralizaciji.

Pored funkcije rada Zagreba kao atraktivnog faktora, na porast broja dnevnih migranata utječu i socijalno-ekonomske prilike stanovništva okolice. Okolica Zagreba je, naime, relativno gusto naseljena sa specifičnom agrarnom strukturom kojoj prevladavaju sitni posjedi. To je svakako jedan od poticajnih faktora zapošljavanja u gradu.

Treći faktor koji utječe na broj i tokove dnevne pokretljivosti radne snage jest prometna dostupnost u grad. Za migraciju u Zagreb i preobrazbu njegove okolice posebnu ulogu odigrale su željeznice i prigradski autobusni promet.

Sudeći prema broju i udjelu dnevnih migranata u Zagreb, metropolitanska regija Zagreba nazire se unutar osam susjednih općina.

Postupak izdvajanja regije 1981. godine

U metropolitansku regiju Zagreba 1981. godine uvrstili smo grad Zagreb i onaj dio njegove kontinuirane okolice koji je pod utjecajem njegove funkcije rada doživio određeni stupanj socioekonomske preobrazbe. Analiza socioekonomske preobrazbe izvršena je po naseljima. Urbanizirana okolica izdvojena je pomoću slijedećih varijabli i parametara:

1. udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu naselja do 30%;
2. udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva 10% ili više;
3. udio radnika van vlastitih gospodarstava 50% ili više aktivnog stanovništva;
4. udio radnika koji radi u Zagrebu mora iznositi:
 - a) 50% ili više od ukupno zaposlenih ili
 - b) 50% ili više od ukupnog broja migranata iz naselja, ako je to naselje dio kontinuirane okolice.
5. Naselja moraju biti dio kontinuirane okolice.

Sva naselja urbanizirane okolice diferencirana su u dva stupnja: jači i slabiji stupanj socioeko-

nomske preobrazbe. U viši stupanj urbanizacije uvrštena su ona naselja u kojima naprijed spomenute varijable imaju slijedeće parametre: udio poljoprivrednog stanovništva 15% ili manje; udio domaćinstava bez poljoprivrednih gospodarstava 20% ili više te udio aktivnog stanovništva zaposlenog van vlastitih gospodarstava 70% ili više. Na taj način su u okviru urbanizirane okolice izdvojene jače i slabije urbanizirane zone.

Kako je izbor relevantnih varijabli uvelike bio diktiran podacima popisa stanovništva, smatramo da on pruža realnu osnovu za diferenciranje regije. Valja napomenuti da je ovakav izbor relevantnih varijabli u skladu s postupcima diferenciranja i u drugim zemljama u svijetu (Nellner, 1970) kao i predloženim modelom za izdvajanje metropolitanskim zemljama u svijetu u cjelini (Davies; 1959).

Udio poljoprivrednog stanovništva još se uvijek koristi kao relevantni pokazatelj načina života u visoko razvijenim kao i u srednje razvijenim zemljama. Za naše potrebe, pored udjela poljoprivrednog stanovništva kao glavnog indikatora načina života koristimo još dva dodatna pokazatelja. To su udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, koji ukazuje na stupanj socioekonomske preobrazbe domaćinstava, te udio zaposlenog stanovništva.

Dok tri navedene varijable pokazuju stupanj socioekonomske preobrazbe naselja, dotle udio zaposlenog stanovništva u Zagrebu, koje je omogućeno dnevnim migracijama, pokazuje koliko je socioekonomska preobrazba naselja uvjetovana za-
pošljavanjem u Zagrebu.

Parametri za varijable nisu uzeti intuitivno nego su dobiveni korelacijskom analizom.

Valja naglasiti da je gradska regija Zagreba 1971. godine izdvojena po modelu što se ponešto razlikuje od ovoga pomoću kojega diferenciramo regiju na osnovi podataka 1981. godine (Vresk, 1978). Prije svega, dodana je još jedna varijabla (udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva), s time da su i parametri za pojedine varijable stroži. To se prvenstveno odnosi na udio poljoprivrednog stanovništva i udio dnevnih migranata u Zagreb⁴⁾.

Veličina i struktura regije 1981. godine

Metropolitansku regiju Zagreba, izdvojenu naprijed istaknutim postupkom, činio je grad Zagreb (u okviru 10 gradskih općina) zajedno s okolicom sa 138 naselja (tab. 2). Regija je ukupno

4) Gradsku regiju Zagreba za 1971. godinu izdvojili smo na osnovi udjela poljoprivrednog stanovništva i zaposlenosti te dnevne migracije radnika u Zagreb i njegove satelitske centre. U izdvajanju regije za 1981. godinu ova posljednja varijabla tretirana je strože pa su u regiju Zagreba uključena isključivo samo ona urbanizirana naselja iz kojih dnevno u Zagreb migrira 50% ili više zaposlenih. Zbog toga je regija 1981. u odnosu na onu izdvojenu 1971. prostorno manja.

obuhvaćala 841 213 stanovnika, od čega je na grad Zagreb (bez dijela Novog Zagreba) otpadalo 662 299 ili 78,7%, a na okolicu 178 914 ili 21,3% stanovnika (tab. 2). Ovi podaci u prvi mah ukazuju na veliku razliku u udjelu broja stanovnika centralnog grada, u ovom slučaju Zagreba i njegove okolice. On upućuje i na određeni zaključak. Valja, naime, upozoriti na činjenicu da kod mnogih metropolitanskih regija razvijenog svijeta udio stanovništva urbanizirane okolice nadmašuje stanovništvo centralnog grada, odnosno da se u toku metropolitanezacije udio stanovnika okolice povećava, a udio stanovništva centralnog grada smanjuje. Gledajući s ovog aspekta — može se zaključiti da Zagreb još uvijek ima slabo razvijenu i gusto naseljenu metropolitansku okolicu. Ovakav odnos u razmještaju stanovništva između centralnog grada i metropolitanske okolice općenito je karakterističan za ranu fazu razvoja metropolitanskih regija.

Po stupnju socioekonomske preobrazbe, regija Zagreba nije homogena. S obzirom na stupanj preobrazbe izdvojili smo tri tipa naselja. Od ukupno 138 naselja, koliko je činilo regiju, 8 su bila gradska naselja, 59 jače, a 71 slabije urbanizirana naselja (tab. 2).

Tab. 2. Tipovi i broj naselja regije

Tipovi naselja	Broj naselja 1981.		Broj stanovnika 1981.	
	Broj	%	Broj	%
Urbana Jače	8	5,8	742 013	88,2
urbanizirana Slabije	59	42,8	51 284	6,1
urbanizirana	71	4,4	47 916	5,7
Ukupno	138	100	841 213	100

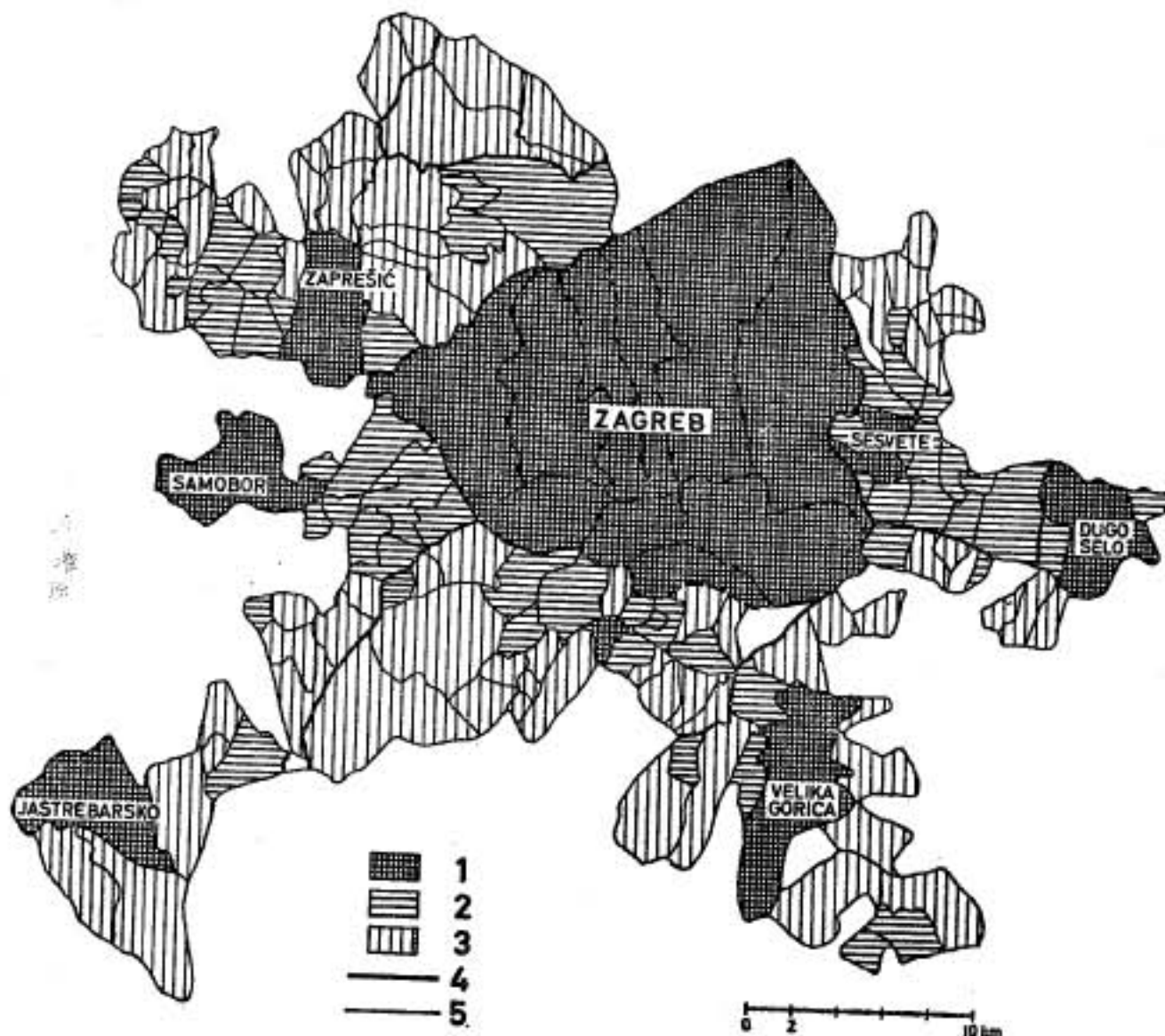
Metropolitanska regija ima karakterističan zvjezdast oblik (sl. 1) jer se urbanizirana okolica ne pruža kružno oko grada, već se od grada u obliku krakova širi prema satelitskim gradovima. Težište razvoja okolice leži na satelitskim gradovima. To su Seseve, Dugo Selo, Velika Gorica, Jastrebarsko, Samobor i Zaprešić. Regija se proteže uz Zagreb i njegovih 10 gradskih općina i u sedam susjednih općina (tab. 4). Međutim, po broju naselja i stanovništva uključenih u regiju ističu se općine Velika Gorica, Seseve, Zaprešić i Samobor i, naravno, dio općine Novi Zagreb.

Uspoređujući regiju Zagreba izdvojenu na bazi statističkih podataka 1971. godine (Vresk, 1978) i regije izdvojene 1981. godine, zapažamo izvjesne razlike. Ove su najuočljivije u prostornom obuhvatu. Zbog strožih kriterija diferenciranja, regija izdvojena 1981. iako brojem stanovnika veća, prostorno je manja.⁴⁾

Tendencije razvoja regije

Metropolitanizacija je proces složenih socijalnih, funkcionalnih i morfoloških promjena u gradu i njegovoj okolici. On uvjetuje suburbanizaciju

Postavlja se, međutim, pitanje koje su tendencije i kamo vodi razvoj metropolitanske regije Zagreba? Na ovo pitanje pokušat ćemo odgovoriti analizom triju elemenata: kretanje broja stanovništva, radnih mjesta i stanova u razdoblju 1971—1981. godine.⁶⁾

Sl. 1. Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine (1 — urbana naselja; 2 — jače urbanizirana; 3 — slabije urbanizirana naselja; 4 — granica regije; 5 — granice općina; 6 — granice naselja).

Fig. 1. Metropolitan Region of Zagreb during 1981 (1 — urban estates; 2 — more intensively urbanised; 3 — less urbanised settlements; 4 — region border; 5 — borough borders; 6 — settlement borders).

okolice i potiče širenje grada. Uvjetuje značajni prostorni prerazmještaj stanovništva i funkcija. Valja, naime, istaći da u procesu metropolitanizacije, pored socioekonomske preobrazbe seoskog stanovništva, na urbanizaciju okolice utječe i preseljavanje dijela stanovništva i funkcija na ru i okolice grada. Na određenom stupnju metropolitanizacije rub i okolica grada postaju težište koncentracije stanovništva, težište izgradnje stambenih naselja i lokacije određenih funkcija. U procesu razmještaja stanovništva i funkcija centralni grad gubi stanovništvo i radna mjesta u korist okolice. No, intenzitet i oblici ovakvih promjena ovise o brojnim faktorima. To su, prije svega, stupanj društveno-ekonomskog razvoja zemlje, mogućnosti prostorne pokretljivosti stanovništva, veličina grada, razni lokalni faktori itd.

Metropolitanizacija ima svoje faze razvoja. One se danas u različitim zemljama svijeta mogu pratiti od početne do faze zrelosti. S obzirom na osobine populacijskog razvoja, mogu se izdiferencirati različiti razvojni tipovi metropolitanskih regija. Hall i Hay na primjerima zapadne Evrope izdvajaju šest razvojni tipova metropolitanskih regija⁵⁾ (Hall, Hay, 1980).

U razdoblju 1971—1981. godine metropolitanska regija Zagreba (grad i okolica) imala je pozitivno kretanje broja stanovnika. Ono je poraslo za 20,4%. Ako se uzme da SR Hrvatska ima u cjelini vrlo slabi porast stanovništva (Friganović, 1983), onda možemo istaći da je porast stanovništva Zagrebačke regije visok. Međutim, unutar regije došlo je u razdoblju 1971—1981. do značajne prekretnice u razvoju stanovništva, što je jedan od značajnih pokazatelja tendencije razvoja regije. U spomenutom razdoblju stanovništvo urbanizirane okolice poraslo je za 43,3%, a grada Zagreba samo 15,4% (tab. 3). U razdoblju 1961—

5) To su slijedeći tipovi, odnosno stadiji razvoja regija: centralizacija u uvjetima pada stanovništva regije, apsolutna centralizacija kada stanovništvo grada raste, a okolice pada, relativna centralizacija kada stanovništvo grada i okolice rastu, ali je porast stanovništva grada veći, zatim relativna decentralizacija kada grad i okolica imaju porast, ali je on veći u okolici, apsolutna decentralizacija kada stanovništvo okolice raste, a grada pada te, napokon, decentralizacija u uvjetima pada stanovništva čitave regije (Hall, Hay, 1980).

6) Broj stanovnika u tabelama ovog rada prilagođen je tako da se podaci za 1981. godinu mogu upoređivati s podacima 1971. godine.

—1971. godine Zagreb je još uvijek imao veći porast stanovništva nego okolica (Vresk, 1978). Prerazmještaj stanovništva metropolitanske regije

Tab. 3. Broj stanovnika gradske regije

Dijelovi regije	Broj stanovnika				Indeks 1981/1971.
	1971.		1981.		
	Broj	%	Broj	%	
Zagreb —					
grad	573 709	82,1	662 299	78,7	115,4
Okolica	124 838	17,9	178 914	21,3	143,3
Ukupno	698 547	100	841 213	100	120,4

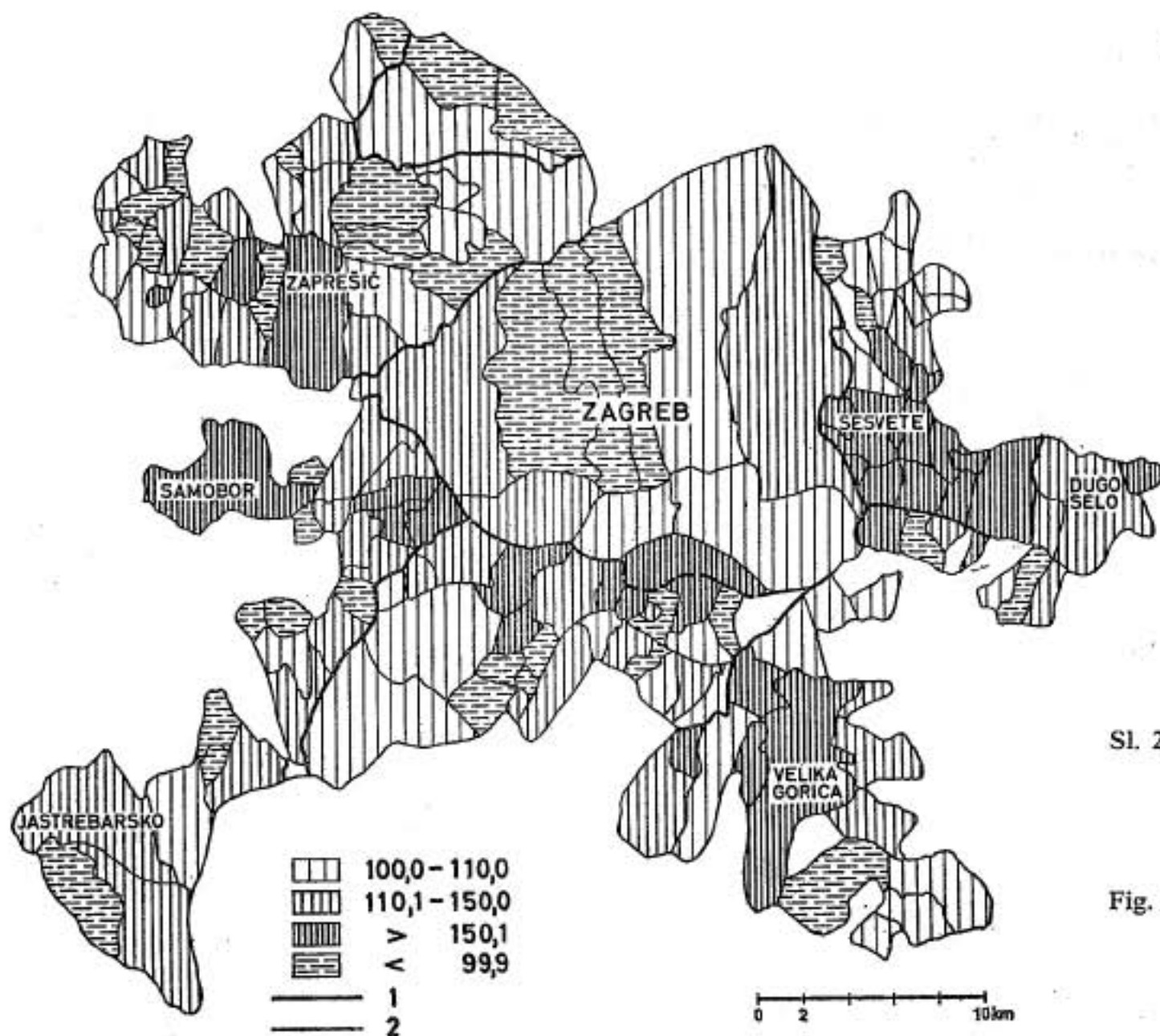
Zagreba u korist okolice očito je uzeo maha. Međutim, izvjesne promjene u razvoju stanovništva unutar grada Zagreba također su jasno izražene. Pojačava se, naime, već od šezdesetih godina zapažena tendencija populacijskog praznjenja gradske jezgre, a pojačanog porasta stanovništva rub-

Tab. 4. Stanovništvo i naselja uključena u regiju

Općina	Broj		Indeks 1981/1971 uključenog stanovni- štva
	Ukupan broj naselja	Broj uključena u regiju	
Donja Stubica	50	3	3 694
Dugo Selo	48	10	8 233
Jastrebarsko	156	8	8 400
Samobor	91	18	26 339
Sesvete	43	23	34 106
Velika Gorica	93	15	36 912
Zaprešić	60	34	28 068
Novi Zagreb			
— dio	55	26	33 162
Zagreb	1	1	662 299
Ukupno	591	138	841 213

Izvor: Popis stanovništva 1981. godine

novništva. Među njima ističe se dio općine Novi Zagreb te općine Susedgrad i Dubrava (tab. 5).

Sl. 2. Indeks kretanja broja stanovnika 1981/1971. metropolitanske regije Zagreba po naseljima i gradskim općinama.

Fig. 2. Index of Population Movement during 1981/1971 in the Zagreb Metropolitan Region by settlements and town boroughs.

nih dijelova grada. Gradske općine koje obuhvaćaju središnju jezgru bilježe daljnji pad stanovništva: Centar za 11,1%, Medveščak 8,6% i Črnomerec 2,3%. Rubne općine imaju porast sta-

Iako u cjelini i okolica bilježi porast stanovništva, i u njoj pojedina naselja bilježe pad ili različitu dinamiku porasta stanovništva (sl. 2). Očito je da se i unutar urbanizirane okolice vrši

izvjesna preraspodjela stanovništva. Međutim, glavne zone koncentracije stanovništva okolice su satelitski gradovi ili naselja neposredno uz rub grada. Po dinamici razvoja stanovništva valja istaći Veliku Goricu, Sesvete, Dugo Selo, Samobor i Zaprešić te zone naselja uz južni i zapadni rub Zagreba (sl. 1).

Tab. 4. Indeks kretanja broja stanovnika grada Zagreba 1981/1971.

Općina	Indeks	Općina	Indeks
Centar	89,9	Peščenica	103,7
Črnomerec	97,7	Susedgrad	132,4
Dubrava	133,9	Trešnjevka	110,4
Maksimir	109,0	Trnje	103,7
Medveščak	91,4	Novi Zagreb	225,0
		— dio	

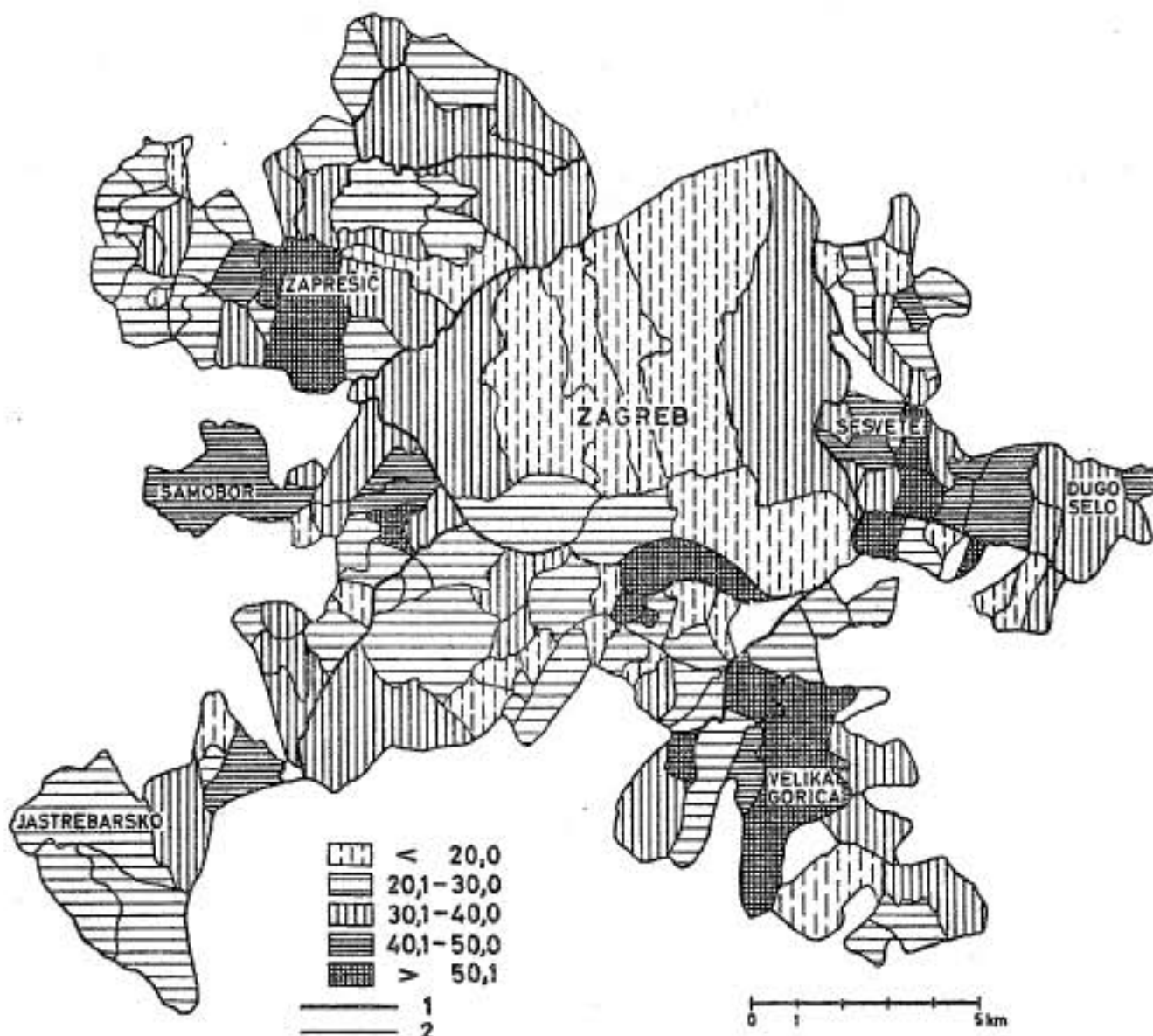
Na osnovi navedenog, može se zaključiti da funkcija stanovanja Zagreba pokazuje tendenciju decentralizacije te da su glavne zone koncentracije stanovništva u okolici satelitski gradovi. Ovu tendenciju potvrđuje i dinamika stambene izgradnje (u razdoblju 1971—1981) Zagreba i susjednih općina u koje se proteže metropolitanska regija (tab. 6). Od ukupnog broja stanova registriranih

1981. godine Zagreb (u okviru 10 općina) ima najmanji udio izgrađenih stanova u razdoblju 1971—1981. godine. U općini Velika Gorica od ukup-

Tab. 6. Udio izgrađenih stanova u Zagrebu i susjednim općinama 1971—1981.

Općina	Broj stanova 1981.	Izgrađeni stanovi od 1971.	
		Broj	%
Donja Stubica	9 049	21331	25,7
Dugo Selo	5 501	1 656	30,1
Jastrebarsko	9 187	2 291	24,9
Samobor	12 133	4 177	34,4
Sesvete	11 923	4 701	39,4
Velika Gorica	15 914	7 594	47,7
Zaprešić	9 769	3 336	34,1
Zagreb			
(10 općina)	211 071	49 680	23,5
Ukupno	284 547	75 766	26,6

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1981. godine

Sl. 3. Udio izgrađenih stanova 1971—1981. metropolitanske regije Zagreba po naseljima i gradskim općinama.

Fig. 3. The number of flats built during 1971—1981 in the Zagreb Metropolitan Region by settlements and town boroughs.

cije stanovništva u okolici satelitski gradovi. Ovu tendenciju potvrđuje i dinamika stambene izgradnje (u razdoblju 1971—1981) Zagreba i susjednih općina u koje se proteže metropolitanska regija (tab. 6). Od ukupnog broja stanova registriranih

nog broja stanova u razdoblju 1971—1981. izgrađeno je čak 47,7%, u općini Samobor 34,4%, u općini Zaprešić 34,1% itd. Podaci ukazuju, dakle, da je dinamika stambene izgradnje okolice od 1971. godine bila veća nego u Zagrebu.

Izvjesna tendencija decentralizacije uočava se i u funkciji rada. O ovoj pojavi možemo suditi po dinamici zapošljavanja stanovništva. U Zagrebu je npr. broj zaposlenih u društvenom sektoru u razdoblju 1971—1981. porastao za 33%, dok je u svim susjednim općinama bio znatno veći. U općini Velika Gorica iznosio je 135,6%, općini Dugo Selo 171% itd. (tab. 7).

Tab. 7. Zaposleno osoblje u društvenom sektoru 1971. i 1981. u Zagrebu i susjednim općinama

Općine	1971.	1981.	Indeks 1981/1971.
Donja Stubica	3 709	5 911	159,4
Dugo Selo	1 521	4 122	271,0
Jastrebarsko	2 527	4 101	162,3
Samobor	7 030	10 271	146,1
Sesvete	4 494	6 859	152,6
Velika Gorica	3 759	8 855	235,6
Zaprešić	3 702	5 851	158,0
Zagreb (10 općina)	266 832	354 958	133,0
Ukupno	293 574	400 928	136,6

Izvor: Statistički godišnjak SFRJ 1972. i 1982.

Na osnovi izloženog, može se zaključiti da je u razvoju metropolitanske regije Zagreba došlo do izvjesnih promjena. One su uočene u tendenciji decentralizacije funkcije stanovanja, rada itd. Ovaj stadij razvoja regije, na kojem grad i njegova okolica bilježe rast, ali je rast okolice brži od grada, može se, prema ranije spomenutoj klasifikaciji (Hall, Hay, 1980), uvrstiti u stadij tzv. relativne decentralizacije.

Okolica Zagreba pokazuje, međutim, neka obilježja po kojima se razlikuje od drugih regija u razvijenim zemljama. Urbanizirana okolica Zagreba prostorno se ne razvija u obliku kontinuirane i homogene kružne zone oko grada već se širi radijalno duž glavnih prometnica. Težište razvoja okolice leži u satelitskim gradovima. Može se reći da se i u razvoju okolice zapaža polarizacija.

Analizom razvoja gradske regije Zagreba u razdoblju 1961—1971. (Vresk, 1978), utvrdili smo četiri tipa procesa koji utječu na preobrazbu okolice Zagreba. Ovi procesi prisutni su i u razdoblju 1971—1981. godine. Pojedini indikatori upućuju da su tzv. stambena suburbanizacija i stam-

beno-radna suburbanizacija bile ipak odlučujuće u razvoju okolice Zagreba u razdoblju 1971—1981. god. Procesi suburbanizacije, koji se u cjelini odražavaju na tendenciju decentralizacije Zagreba, mogu biti planski i spontani. Kako je poznato, planskim se mjerama decentralizira industrija, izvjesne uslužne djelatnosti pa i funkcija stanovanja. Poznato je da je dio društveno usmjerene stambene izgradnje Zagreba prebačen na satelitska naselja, što je još više pospješilo rast tih naselja.

Pored planske značajni su i spontani procesi doseljavanja u okolicu Zagreba. Ovdje valja istaći preseljavanje stanovništva iz Zagreba u okolicu, a isto tako su značajna doseljavanja iz drugih krajeva pa i republika.

Suburbanizacija funkcije stanovanja u razvijenim zemljama bila je uzročno povezana, između ostalog, i sa socijalnim promjenama i pojavom tzv. srednje klase stanovništva, koje se preseljava na rubove gradova. Koncentracija stanovništva u pojedinim naseljima okolice Zagreba uvjetovana je faktorima koji su, međutim, odraz naših prilika razvoja.

Zaključak

Analizom relevantnih obilježja izdvojena je metropolitanska regija Zagreba. Nju 1981. godine čini grad Zagreb i 137 naselja okolice s ukupno 841 000 stanovnika. Međutim, odnos broja stanovnika (Zagreb 78,7%, okolica 21,3%) ukazuje da je okolica još uvijek slabo razvijena. U razvoju regije i njezinih dijelova javlja se značajna prekretnica. Dok je od 1961. do 1971. godine porast stanovništva grada bio veći od okolice, dotle je u posljednjem međupopisnom razdoblju obratno. Štoviše, populacijsko pražnjenje gradske jezgre Zagreba je pojačano, dok su rubni dijelovi, pogotovo Novi Zagreb, imali visoki porast stanovništva. Pored većeg porasta stanovništva okolica je u odnosu na grad imala i veću dinamiku stambene izgradnje pa i porasta radnih mjesta. Ovi podaci ukazuju na tendenciju decentralizacije funkcije rada i stanovanja. Na osnovi navedenih pokazatelja metropolitanska regija Zagreba nalazi se u fazi razvoja koju bi, prema nekim klasifikacijama, mogli nazvati relativna decentralizacija.

Okolica Zagreba pokazuje specifične tendencije razvoja. Još uvijek se širi radijalno duž glavnih prometnica. Međutim, težište razvoja su satelitski gradovi: Sesvete, Dugo Selo, Velika Gorica, Jastrebarsko, Samobor i Zaprešić.

Summary

METROPOLITAN REGION OF ZAGREB IN 1981

by

Milan Vresk

The concentration of population and town jobs, and their centralisation, and a rural exodus are the main characteristics of urbanisation in Croatia, and in Yugoslavia as a whole. The town populations have been constantly increasing above the average for the republic, while the population of rural areas have been in decline. The tendencies of this development in such conditions shown by large cities have been studied by the author using Zagreb as an example, the largest town in Croatia.

First, the author determined that Zagreb is the largest job centre with approximately 400,000 employed of which approximately 60,000 people commute daily to Zagreb from the surrounding areas. The town, therefore, has an influence on its surroundings which become urbanised, thus forming a metropolitan region. The author determined the metropolitan region, which, apart from Zagreb includes all surrounding settlements which meet the following criteria:

1. Less than 30% of the inhabitants engaged in agriculture;
2. At least 10% of the households do not have a farm;
3. More than 50% of the active working population employed outside their own farm; and
4. More than 50% of the employed inhabitants work in Zagreb.

The settlements in the urbanised area have been further differentiated into more and less urbanised settlements.

In 1981 the separated metropolitan region had 841,213 inhabitants. However the ratio between the

number of Zagreb inhabitants (78.7%) and the surroundings (21.3%) indicate that the surroundings are still poorly developed. The whole region is shaped like a star (Fig. 1). Urbanisation is taking place along the main road routes. Regardless of this the region has been displaying a tendency towards decentralisation. During the period 1971—1981 the number of inhabitants, jobs and flats increased more than that of the town of Zagreb. Some settlements in the surroundings grew by over 100% and ever 200%. Within the town 4 boroughs experienced a fall in the number of inhabitants.

Faster development of the surrounding areas resulted from planned and spontaneous decentralisation. A certain number of flats and housing estates have been built in satelitic settlements according to town planning measures concerned with the needs of those employed in Zagreb. Planned measures for the decentralisation of industry and public services have been introduced. Rapid development of the surroundings has been encouraged by private building, which is more intensive than public building. Town inhabitants spontaneously move out of the town into the surrounding areas, where they build or rent homes to decrease living costs, or, even more significant, rural inhabitants move into the town surroundings, where they build their homes. A considerable number of the latter consist of workers returning home from west-European countries, where they worked as visiting labourers.

It can be said that the Metropolitan region of Zagreb is in a state of development, which, according to Hall and Hay's classification (1980), could be referred to as relative decentralisation.

LITERATURA:

- Berry, B. J., ed. (1976): *Urbanization and Counter-Urbanization*, Sage, London.
- Berry, J. L. B., Horton E. F. (1970): *Geographic Perspectives on Urban System*; Prentice Hall.
- Boustedt O. (1975): *Grundriss der empirischen Regionalforschung. Teil III: Siedlungsstrukturen*; Schroeder Verlag.
- Breese G. (1969): *The City in Newly Developing Countries*; Open University Set Book.
- Davis K. at al. (1959): *The World's Metropolitan Areas*; University of California Press.
- Dwyer D. J. (1975): *People and Housing in Third World Cities*; Longman.
- Friganović M. (1968): *Neki elementi nesklada između funkcije rada i funkcije stanovanja značajnih centara Hrvatske*, Radovi Geografskog instituta u Zagrebu, sv. 7.
- Friganović M. (1983): *Teorijski okvir i empirijski pristup demografskom razvoju i problemima SR Hrvatske 1971—1981*, Radovi GZ, 17-18, Zagreb.
- Hagen van der H., ed. (1982): *West European Settlement Systems*; Acta Geographica Lovaniensia, Vol. 22.
- Hall P., Hay D. (1980): *Growth Centres in the European Urban System*; Heinemann Books.
- Leszczycki S., Eberhardt P., Herman S. (1975): *Spatial Structure of the National Economy in Poland*; Geographia Polonica 30.
- Nellner W. (1970): *Die Abgrenzung von Agglomerationen im Ausland; u: zum Konzept der Stadtregionen*; Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Bd 59, Raum und Bevölkerung 10.
- Rother L. (1980): *Geographie der städtischen Siedlungen*, u: *Harms Handbuch der Geographie; Sozial- und Wirtschaftsgeographie*; List Verlag.
- Temnitz K. (1975): *Stadt und Stadtregion*; Westermanncolleg, H. 1.
- Vresk M. (1978): *Gradska regija Zagreba*; Geografski glasnik 40, Zagreb.
- Vresk M. (1983): *Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine*; Radovi GZ, 17-18, Zagreb.
- Zuljić S. (1966): *Zagreb i okolica*; Geografski glasnik 66, Zagreb.